

ÎN LEGĂTURA CU DATA DE ANEXARE A DOBROGEI DE CĂTRE ROMANI

Reluarea unei chestiuni ce părea definitiv rezolvată ar putea părea inutilă — mai cu seamă atunci când nici un document nou nu s-a adăugat între timp celor mai de mult cunoscute — dacă, pe de o parte, nu am fi fost aduși să ne exprimăm punctul de vedere asupra unor probleme de cronologie a epocii romane din Dobrogea¹, pe de altă parte, însăși data de anexare a unui teritoriu se pretează în general la ample discuții, știut fiind că ea reprezintă urmarea unui lung proces anterior și care se continuă chiar după ce provincia a fost oficial anexată.

În concret, zona de care ne ocupăm, mai exact orașele grecești de pe coastă, a fost abordată de romani pentru prima oară într-un sens constructiv încă din anul 71 î.e.n.¹, dar procesul definitivei inte-

¹ În articolul *Două note privind istoria Moesiei în secolul I î.e.n.*, *Pontice II*, 1969, pp. 269—282 am discutat data *foedus*-ului dintre Roma și Callatis precum și caracterul dominației în Balcani a triumvirului Marcus Antonius.

² Textele referitoare la această campanie se găsesc la Sallust, *Hist.*, IV, 18 și eventual 19; Strabo, VII, 6, 1 (C. 319); Tit. Liv., *Per.*, XCVII; Plin. N.H., XXXIV, 7 (18), 39; Florus, I, 39, 6; Appian, *Illyr.*, 30, 85; Eutrop, VI, 10; Sext. Ruf., IX; Amm. Marcell., XXVII, 4; Euseb-Hieronym., *Chron.*, p. 152, 22—25 (ed. Helm); Oros., VI, 3, 4. Pentru *foedus* — datat de cei mai mulți acum — cf. Th. Sauciuc-Săveanu, în *Dacia*, III/IV, 1927/32, p. 456, i; Sc. Lambrino, C.R.A.I., 1933, pp. 277—288; A. Passerini, *Athenaeum*, XIII, 1935, pp. 57—72; A. N. Sherwin-White, *The roman Citizenship*, Oxford, 1939, p. 159, n. 1; E. Lommatzsch C.I.L., I², 1943, nr. 2676; S. Accame, *Il dominio romano in Grecia dalla guerra acaica ad Augusto*, Roma, 1946, pp. 88 nr. 1; Dem. St. Marin, *Epigraphica*, X, 1948, pp. 103—130; G. De Sanctis, *Storia dei Romani*, Florența, 1953, IV, 2, 1, p. 299, n. 785; A. Degrassi, *Inscriptiones Latinae Liberae reipublicae*, Florența, 1963, p. 37, nr. 516, la care ne permitem să adăugăm articolul citat în nota precedentă. În general despre campanie și efectele acesteia cf. Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, V, Berlin, 1882, p. 11, n. 1; A. von Premerstein, J.O.A.I., I, 1898, col. 192; B. Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, I, 1, Berlin, 1898, pp. 92 și 146; K. Regling, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, I, 2, 1, Berlin, 1910, p. 591; J. Weiss, *Die Dobroudscha im Altertum*, Sarajevo, 1911,

grări a Dobrogei nu are loc decât în vremea împăratului Traian³, Cînd în decursul acestor aproape 200 de ani are loc evenimentul care ar fi consfințit angrenarea zonei dintre Dunăre și Mare în sistemul militar și administrativ roman este o chestiune de timp, în care fiecare campanie, fiecare instalare a unui corp de trupă, fiecare măsură economică sau administrativă are desigur importanța ei. Metodologic este așadar riscant să atribuim unui singur an o asemenea realizare și deci, în mod dialectic, trebuie acceptate o serie de etape care au precedat sau urmat unei date pe care o vom numi oficială. Asupra acestei date și nu a întregului complex care se eșalonează pe două secole intenționăm să ne oprim atenția în cele ce urmează cu speranța că pe lângă cîștigarea unei date eventual mai plauzibile — ceea ce în ultimă instanță n-ar schimba prea mult jaloanele problemei — s-ar contura totodată mai exact și momentul cînd toate realizările anterioare au permis anexiunea oficială, măsurile ulterioare nefăcînd decât să consolideze ceea ce era definitiv cîștigat.

De la bun început trebuie precizat că marea majoritate a istoricilor și-au îndreptat atenția către anul 46 e.n., pe care l-au considerat anul anexiunii Dobrogei. Așa văd lucrurile J. Marquardt⁴, A. von Premerstein⁵, B. Filow⁶, J. Weiss⁷, V. Pârvan⁸, C. Patsch⁹, M. Fluss¹⁰, Em. Condurachi¹¹, Gr. Florescu¹², I. Stoian¹³, D. M. Pippidi¹⁴, și R. Vulpe¹⁵. Pornind de la ezitățile unora dintre învățații mai sus citați

p. 30 ; V. Pârvan, *Getica* București, 1926, p. 77 ; C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa. V. Aus 500 Jahren vorrömischer und römischer Geschichte Südosteuropas. I. Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanuvien*, Viena, 1932, pp. 37—38 ; M. Fluss, *R.E.*, XV, 1932, s.v. *Moesia*, col. 2369 ; Em. Condurachi, *Bul. Șt. Acad.*, II, 1950, 2, pp. 67—76 ; R. Florescu, *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 369 ; I. Stoian, *Tomitana*, București, 1962, p. 29 ; D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, București, 1965, pp. 276—280 ; R. Vulpe, *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 25—26.

³ Pentru organizarea administrativă din vremea acestui împărat cf. R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, pp. 191—204 și Em. Condurachi, în *Istoria României*, I, București, 1960, pp. 484—517.

⁴ J. Marquardt, *Organisation de l'Empire Romain*, II, Paris, 1892, trad. franceză, p. 198.

⁵ A. von Premerstein, *op. cit.*, col. 183.

⁶ B. Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia*, Leipzig, 1906, pp. 3—4.

⁷ J. Weiss, *op. cit.*, p. 32.

⁸ V. Pârvan, în *Ausonia*, X, 1921, p. 193.

⁹ C. Patsch, *op. cit.*, pp. 145—146.

¹⁰ M. Fluss, *op. cit.*, col. 2376.

¹¹ Em. Condurachi, în *Histria*, I. *Monografie arheologică*, București, 1954, p. 53.

¹² Gr. Florescu, *Capidava. Monografie arheologică*, București, 1958, p. 7.

¹³ I. Stoian, *op. cit.*, p. 38.

¹⁴ D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 306—307.

¹⁵ R. Vulpe, *Din istoria Dobrogei*, II, pp. 48—49.

între care V. Pârvan¹⁶, M. Fluss¹⁷, R. Vulpe¹⁸, eventual D. M. Pippidi¹⁹, precum și, în sens categoric, B. Gerov²⁰, care nu exclud și o datare mai târzie, am îndrăznit să pornim la cercetarea de față, încredințați că orice idee nouă nu va fi altfel interpretată decât ca un omagiu în plus adus înaintașilor noștri, fără ale căror contribuții orice progres ar fi fost imposibil.

Dintre argumentele partizanilor anului 46 e.n. trei se arată a fi mai importante și asupra lor se cuvine să ne oprim mai întâi.

Este vorba în primul rând de textul păstrat în cronica lui Eusebius și care menționează anexarea Traciei în anul 46 e.n.²¹. Reluată și de Georgius Syncellus²² data pare a avea confirmări indirecte în două pasaje din Tacitus²³ dar toate aceste texte nu menționează decât strict Tracia, altfel spus provincia de la sud de Haemus, precizie logică dacă ne gândim că autorii amintiți operează cu concepte geografice și administrative contemporane lor și pe care este recomandabil să le transpunem la realități anterioare²⁴ cită vreme în această zonă s-au descoperit suficiente mărturii care să confirme această anexiune²⁵.

¹⁶ V. Pârvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, pp. 72—75 și 89—92.

¹⁷ M. Fluss, *loc. cit.*

¹⁸ R. Vulpe, în *Acta Antiqua Philippopolitana, Studia Historica*, Sofia, 1963, p. 152.

¹⁹ Fie și indirect D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 301, pare să sprijine această întîrziere atunci cînd presupune desființarea organismului de *praefectura orae maritimae* de-abia în anul 86 e.n., argument asupra căruia vom reveni de altfel mai jos.

²⁰ B. Gerov, în *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, XV, 1—4, 1967, pp. 103—105.

²¹ Euseb. Hieronym., *Chron*, p. 180, 12—13 (ed. Helm); *Thracia huc usque regnata in provinciam redigitur*.

²² Georg. Syncell., p. 630 (ed. Bonn): *Θράκη ἀπὸ τοῦδε τοῦ χρόνου ἐπαρχία ἐχρημάτισε, βασιλεύουσα πρῶν*.

²³ Tac., *Ann*, XII, 63: (*Byzantii*) *magnitudine onerum urgente, finem aut modum orabant, annitente principe, qui Thracio Bosporanoque bello recens fessos juvandosque retulit. Ita tributa in quinquennium remissa*. Textul, atestînd scutirea de dări pentru bizantini, a fost interpretat ca o dovadă a anexării Traciei din care făceau parte și Bizanțul la o dată oricum anterioară anului 52 e.n. cînd are loc această scutire. În fine, tot din Tacitus, *Hist*, I, 11, 3, rezultă că Galba găsește la venirea sa pe tron Tracia ca provincie deja constituită.

²⁴ Dacă în concepția celor mulți învățați teritoriul dintre Dunăre și Mare avea să fie alipit Moesiei, nu au lipsit nici acei cercetători care să postuleze anexarea lui la Tracia (A. von Premerstein, *op. cit.*, col. 180 și 184—189; Gr. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale*, București, 1902—1908, p. 138; V. Pârvan, în B.C.M.I., IV, 1911, p. 1; S. J. De Laet, *Portorium. Etude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut Empire*, Brugge, 1949, p. 201), opinie devenită caducă prin cercetarea lui B. Gerov, în *Izvestia Sofia*, XVII, 1950, pp. 11—30. În acest fel avea dovada clară că Tracia nu s-a numit, de-a lungul secolelor, decât provincia de la sud de Haemus; o excepție o constituie însă așa numita *Ripa Thraciae* asupra căreia se va reveni de altfel (cf. p. 112, nota 41).

²⁵ Pentru romanizarea Traciei înainte de Traian vezi studiul lui B. Gerov din *Studii Clasice*, III, 1961, pp. 107—116.

Includerea Dobrogei în această menționare are așadar un caracter ipotetic, fapt subliniat de altfel de unii învățați și pe care ne mulțumim pentru moment să-l accentuăm doar.

Sucesiunea regilor odrisi, sub a căror stăpînire s-a aflat și Dobrogea²⁶ și care pare a se încheia în anul 46 e.n. constituie desigur în concepția celor mai mulți un argument decisiv pentru anexarea ei în acest an. Fără a avea răgazul să intrăm în toate detaliile tribulațiilor acestor regi considerăm suficient să evidențiem că unele din încheierile istoriografiei moderne își păstrează încă un caracter ipotetic, ceea ce n-ar îndreptăți integral utilizarea lor ca argumente pentru alte probleme și concluzii. Astfel, pentru a trece peste spinoasa discuție a localizării regatului lui Rhoemetalces II²⁷ și a ace-

²⁶ Dacă pentru perioada imediat următoare bătăliei de la Actium este plauzibil ca Dobrogea să fi fost încredințată lui Roles (cum presupun A. von Premerstein, *op. cit.*, col. 178; V. Pärvan, *Getica*, p. 88; C. Patsch, *op. cit.*, p. 90; M. Fluss, *op. cit.*, col. 2374; A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, Budapesta, 1940, p. 12; R. Vulpe, *Din istoria Dobrogei*, II, p. 35) este sigur că la o dată mai greu de precizat ea va fi revenit lui Rhoemetalces I, conducătorul regatului odris reinființat. Că este așa ne-o dovedesc nu numai monedele de la Callatis purtînd efigia acestuia (L. Ruzicka, B.S.N.R., XVI, 37, 1921, p. 35 și G. Severeanu, *Bucureștii*, 1—2, 1937, pp. 55—57) dar și garnizoana de la Aegyssus, aflată după Ovidius, *Pont.*, I, 8, 11—20 și IV, 7, 1—30, sub oblădirea unui *Sithonius rex* probabil însuși Rhoemetalces I (12 e.n.). Pentru acesta vezi menționările lui Cass. Dio, LIV, 20, 3; 34, 5; LV, 30, 4; Florus II, 27, 17, comentate de A. von Premerstein, *op. cit.*, col. 179; H. Dessau, P.I.R., III, p. 130, nr. 50; C. Patsch, *op. cit.*, pp. 94—95; M. Fluss, *op. cit.*, col. 2374; D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 302. În general pentru succesiunea dinastilor odrisi cf. Th. Mommsen, *Ges. Schr.*, VIII, p. 297 și H. Dessau, *Ephem. Epigr.*, IX, pp. 696 și urm. iar pentru dominația lui Cotys în Dobrogea vezi textele și bibliografia citată mai departe în nota 29.

²⁷ În general în literatura modernă se consideră că Rhoemetalces II ar fi moștenit partea vestică a regatului odris adică aceea care ar fi aparținut lui Rhaiscuporis. În acest sens. A. von Premerstein, *op. cit.*, col. 182; M. Fluss, *op. cit.*, col. 2375—6; A. Stein, *op. cit.*, p. 14, nr. 4; D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 302; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 46 Pentru alții în schimb, care acordau lui Rhaiscuporis nordul regatului odris, fiul acestuia ar fi deținut aceeași zonă nordică (C. Patsch, *op. cit.*, pp. 128 și 133—134; B. Lenk, R.E., VI, A, col. 448, s.v. *Thrake*; R. Florescu, în SCIV, VII, 3—4, 1956, p. 371, n. 5). Ambele opinii pornesc de la premiza că granița dintre regatele lui Rhaiscuporis și Cotys, precizate mai mult simbolic de Tacitus (*Ann.* II, 64, 2) ar fi rămas neschimbate ceea ce nu este ușor de susținut avînd în vedere injustețea acestei împărțiri. Mai mult chiar, o atentă cartografiere a inscripțiilor în cinstea lui Rhoemetalces II și anume Bizye (Th. Mommsen, *Ephem. epigr.*, II, p. 256), Apollonia (I.G.B., I, 399 și L. Ogenova, M. Lazarov, *Izvestia Sofia*, XXV, 1962, pp. 197—203) și Abrittus (I.G.B., II, 743) la care mai adăugăm asedierea acestuia la Philippopolis în 21 e.n. (Tac., *Ann.* III, 38) ca și participarea la înnăbușirea revoltei tracilor din munții Haemus din anul 26 e.n. (Tac., *Ann.* IV, 46—51 cu comentariul lui C. Patsch, *op. cit.*, pp. 134—146), ceea ce-i va fi atras restituirea titlului de *βασιλεύς* (Th. Ivanov, în *Studii Clasice*, III, 1961, pp. 93—98), indică inițial o zonă mai curînd sudică în care se va fi inclus și o însemnată porțiune de litoral pentru ca mai tîrziu el să se fi extins și spre vest, judecînd după inscripția de la Abrittus, poate după moartea lui Trebellenus Rufus și mai tîrziu cînd lui Rhoemetalces III i se va fi încredințat din nou zona de coastă.

Iuia administrat de Trebellenus Rufus²⁸ se cuvine să remarcăm că reunificarea regatului odris în 37/38 e.n., anul venirii pe tron al lui Rhoemetalces III, este contrazisă explicit de Cassius Dio care arată că acestuia nu i-au fost atribuite decât vechile posesiuni ale părintelui său Cotys²⁹, ceea ce revine la a spune că cele două părți ale statului odris continuau să existe, fapt confirmat pare-se de o inscripție atheniană³⁰. Așa stînd lucrurile știrea transmisă de Georgius Syncellus după care un Rhoemetalces a fost ucis de soția sa³¹ — și care nu este sincronă cu data de anexare a Traciei — se poate referi fie la Rhoemetalces II fie la nepotul său de văr Rhoemetalces III. Dacă într-adevăr decalajul din cronologia lui Syncellus are o reală semnificație — ceea ce e mai greu de crezut³² — s-ar putea ca într-adevăr în 46 e.n. să fi avut loc transformarea Traciei în provincie iar în 50 e.n. să fi survenit asasinarea lui Rhoemetalces II și cu aceasta înglobarea și a părții nordice a regatului odris la provincie. Cu toate acestea este mai plauzibil ca știrea să se refere la Rhoemetalces III, deținătorul părții sudice a regatului odris și că după asasinarea acestuia să fi avut loc anexarea Traciei, așa cum s-a văzut mai sus ceea ce nu implică și desființarea regatului lui Rhoemetal-

²⁸ Dacă localizarea propusă în nota precedentă s-ar dovedi verosimilă am avea toate motivele să considerăm că zona incredințată lui Trebellenus Rufus ar fi cuprins partea nord-estică a regatului odris, fapt ce se lasă, credem, dedus și dintr-o atentă lectură a pasajului din Tacitus, *Ann.*, III, 38 referitor la revolta tracilor din 21 e.n. Pentru același personaj adaugă Tac., *Ann.* II, 67, 2; IV, 5, 3; VI, 39 cu comentariul lui H. Dessau, P.I.R., III, 334, nr. 230.

²⁹ Pentru localizarea regatului lui Cotys vezi în primul rînd mărturiile lui Ovidius (*Pont.*, II, 9, *passim*), inexplicabile dacă între dinast și zona vestpontică n-ar fi existat raporturi care să merite zelul poetului apoi inscripția callatiană unde Cotys este onorat cu titlul de βασιλεύς (Th. Sauciuc-Săveanu, *Dacia*, I, 1924, p. 139, nr. 2; V. Pârvan, *ibidem*, pp. 363—367; J. și L. Robert, B.E., RÈG, 75, 1962, p. 169, nr. 185; D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 302, nr. 75) în fine epigramele lui Antipater din Thessalonice (*Anth. Pal.*, XVI, 75), ceea ce pare să dea credit opiniei după care el deținea zona estică a regatului odris. Adaugă existența garnizoanei odrise de la Troesmis (Ovid., *Pont.*, IV, 9, 75—80) din anul 15 e.n., dată la care Cotys pare să fi fost încă în viață (cf. E. Klebs, P.I.R., I, p. 476, nr. 1269 pe lângă bibliografia generală de la nota 26). Mențiunea expresă a lui Cassius Dio LIX, 12, 2: Caligula... τῷ τε Ρομετάλχη τὰ τοῦ Κότυος... ἐχαρίσατο la care se mai adaugă în afară de Strabo, XII, 3, 29 și inscripțiile ateniene C.I.A. 1077; 1284 și eventual 114 precum și cea din Maroneia (citată după H. Dessau, P.I.R., III, p. 131, nr. 52) este deci de înțeles în sensul că Rhoemetalces III revine măcar în partea sud-estică a vechiului regat al lui Cotys. Pentru Rhoemetalces III cf. Syll⁴, 798 (37 e.n.) și 799 (38 e.n.) iar pentru opinia că el ar fi domnit peste regatul reunificat al Traciei cf. Th. Mommsen, *loc. cit.*; H. Dessau, *loc. cit.*; C. Patsch, *op. cit.*, p. 146; M. Fluss, *op. cit.*, col. 2376; D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 304; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 48.

³⁰ H. Dessau, *op. cit.*, p. 131, nr. 51 citează opinia mai veche a lui Neubauer, *Hermes*, X, 1876, p. 145—152 care sustine că Rhoemetalces III fiind menționat pe două inscripții ateniene (C.I.A., 1284 și eventual 1077) ca νεώτερος aceasta înseamnă că Rhoemetalces II a fost o vreme contemporan cu el cel puțin în 37/38 e.n. de cînd datează prima inscripție.

³¹ Georg. Syncell., p. 631 (ed. Bonn): Κέλτους καὶ Βρεττανούς... ὑπηγάγετο, ὁμοίως καὶ θράκας, ἀνακερθέντος αὐτῶν τοῦ Βασιλέως Ῥομετάλχου ὑπὸ τῆς ἰδίας γαμετῆς (50 e. n.).

³² Printre alte erori de datare la Syncellus vezi anexarea Daciei de către Traian în anul 90 e.n. (p. 655, ed. Bonn).

ses II. Confuză pînă la un anumit punct, această prezentare are însă intenția să elimine măcar falsă certitudine a reunificării regatului în 37/38 e.n. ca și aceea a încheierii definitive a dinastiei odrise în 46 e.n. Unul din cei doi dinaști a putut supraviețui acestui an și faptul poate avea — *in extremis* — o surprinzătoare confirmare într-un document epigrafic histrian. Dar interpretarea lui se cuvine a fi integrată în discuția mai amplă, aceea a imunităților fiscale acordate cetății Histria.

Data la care încep scrisorile guvernatorilor din horothesia histriană — anul 47 e.n. cînd intră în funcție Tullius Geminus³³ — constituie cum se știe un alt argument pentru anexarea Dobrogei în anul 46 e.n. De la bun început trebuie însă precizat că el n-ar reflecta, în cel mai bun caz, decît începutul unei reglementări vamale într-un oraș grecesc, anexat definitiv încă din vremea lui Crassus și care nu are o legătură directă cu interiorul teritoriului dobrogean³⁴. Dar documentul amintit mai sus menționează că o serie de imunități au fost

³³ În bibliografia acestui document se cuvin a fi menționați V. Pârvan, *Histria*, IV, pp. 556—593, nr. 15 și 16; H. Dessau, *J.Ö.A.I.*, 23, 1926, Beibl., col. 345—358; D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, ed. II-a, București, 1967, pp. 349—385; J. H. Oliver în *Greek-Roman Byzantine Studies*, VI, 1965, pp. 143—156; J. și L. Robert, *B.E.*, *RÉG.*, 79, 1966, p. 403, nr. 276. Anii guvernării lui Tullius Geminus ar fi 47—53 e.n. după A. Stein, *op. cit.*, p. 28, 47—50 e.n. după D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 295.

³⁴ Pentru campania lui Crassus cf. Hor., *Carm.*, II, 16, 5; III, 8, 17—24; Tit. Liv., *Per.*, CXXXV; Florus, II, 26, 13—16; Zonar., X, 32 dar în special Cassius Dio, *Ll.*, 23, 2—26, 6. Pentru efectele acesteia în orașele vest-pontice vezi templul histrian dedicat lui Augustus încă în viață (D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, București, 1969, pp. 157—163 cu comentariul lui J. și L. Robert, *B.E.*, *RÉG.*, 68, 1955, pp. 238 și urm. nr. 163) precum și indicația destul de vagă de pe moneda histriană (B. Pick, *op. cit.*, nr. 484) unde se citește numele lui Augustus dar care după editor poate fi atribuită și altor împărați. La Tomis unde atelierele monetare își redeschid activitatea încă din vremea lui Augustus (K. Regling, *op. cit.*, nr. 2576), R. Vulpe, în *Studi Romani*, VI, 6, 1958, p. 645, n. 102 menționează o monedă tomitană din vremea lui Tiberius pe care ar fi reprezentat un templu al lui Augustus, aceasta fără a mai pomeni de exilul poetului Ovidius, inexplicabil dacă orașul n-ar fi fost anexat (cf. V. Pârvan, *Zidul cetății Tomis*, AARMSI, II, 37, 1915, pp. 428—431; N. Lascu în vol. *Publius Ovidius Naso*, București, 1957, pp. 176—191; R. Vulpe, *op. cit.*, pp. 642—644; D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, pp. 293—296). În fine, de la Callatis, pe lângă inscripția în cinstea lui P. Vinicius, guvernator al Macedoniei (AEM, XIX, 1896, p. 108, nr. 62 = Th. Sauciu-Săveanu, *Omagiul lui Constantin Daicovicu*, București, 1960, pp. 501—507 cu observațiile lui J. H. Oliver, în *A.J.Ph.*, 69, 1948, p. 314; R. Syme, în *Historia*, XI, 1962, p. 149; J. și L. Robert, *B.E.*, *RÉG.*, 74, 1961, p. 186, nr. 414), provine noul fragment al unei inscripții descoperită mai de mult (Th. Sauciu-Săveanu, în *Dacia*, VII/VIII, 1937/40, p. 253) și care în opinia lui D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, pp. 94—106 ar menționa eponimia împăratului Tiberius la Callatis la o dată ce nu poate depăși cu mult anul 15 e.n. În general învățații sînt de acord că începînd cu campania lui Crassus orașele vest-pontice vor fi fost definitiv anexate. Cf. A. von Premerstein, *op. cit.*, col. 192; B. Pick, *op. cit.*, pp. 66—67; K. Regling, *op. cit.*, pp. 592—593; J. Weiss, *op. cit.*, p. 31; V. Pârvan, în *Ausonia*, X, 1921, p. 195; *Idem*, *Getica*, p. 92; C. Patsch, *op. cit.*, p. 81; M. Fluss, *op. cit.*, col. 2374 și 2386; A. Stein, *op. cit.*, p. 17; Em. Condurachi, în *Histria*, I, pp. 52 și 54; I. Stoian, *op. cit.*, pp. 33 și 35; D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 299; R. Vulpe, *Din istoria Dobrogei*, II, pp. 35—36.

acordate cetății — desigur de un guvernator roman — în timp ce trăia un rege al cărui nume a fost judicios reîntregit în 'Ρο[ιμητάλκης]³⁵ ceea ce revine la a postula fie existența unor raporturi economico-fiscale între Histria și autoritățile romane — mai concret a instituirii rețelei vamale romane — încă înaintea anului 46 e.n.³⁶ și în acest caz faptul că scrisorile din horothesie încep doar din 47 e.n. se datorește unei simple întâmplări, care nu implică și anexarea zonei învecinate fie — dacă se admite cealaltă ipoteză, după care romanii nu puteau institui o rețea vamală într-un teritoriu neanexat, deci înaintea anului 46 e.n.³⁷ — că unul din cei doi Rhoemetalces a supraviețuit anului 46 e.n. Am adăuga chiar că în această din urmă alternaivă s-ar putea formula ipoteza după care din acest document — deosebit de însemnat, cu toată starea sa precară — s-a putut extrage unul din fragmentele de scrisoare menționate în horothesie.

Rezultă deci că anul 46 e.n. nu aduce nimic nou fie în organizarea vamală a Histriei — ceea ce e mai probabil dar neesențial — fie în modalitatea de conducere a teritoriului dobrogean — evident ipotetic dar decisiv în problema care ne reține atenția — ceea ce pe lângă argumentele de mai sus, a căror fragilitate s-a dovedit evidentă, nu ne permite să considerăm Dobrogea sigur anexată la această dată.

Dar dacă pînă aici n-am relevat decât caracterul ipotetic al celor mai uzitate argumente pentru anul 46 e.n., două documente par să facă dovada, de data aceasta în mod clar, că în deceniile imediat următoare acestei date nu au loc schimbările pe care le-ar fi implicat un asemenea eveniment.

³⁵ Cf. V. Pârvan, *Histria*, IV, pp. 554 și urm., nr. 14 și care are următorul conținut: καὶ δι [..... ὁ δεῖνα, πρεσβευτῆς.....] / Ἰστριαν[ῶν ἀρχουσιν βουλῆι δῆμωι χαίρειν?.. οἱ πρέσ] / βεις ὑμ[ῶν...? ἀπέδοσάν μοι τὸ ψῆ] / φισμα δι ['οῦ?... αἰσ] / θομαι ὅ[τι?...?.....] / δικάει[μαι?... ὑμῶν] / δεηθέν [των.....? τὴν πρόσοδον] / τῆς πύλ[ης...] κα τὴν π[όλιν?...] / πῶλει τῆ[ι...? κατὰ θάλασσαν καὶ κατὰ ἤ] / πειρον π[ι...] / ἐπισ[τολή...? τὸ] / τέλος τ[ὸ τῆς κατὰ τὸν Ἰστρον ὄχθης? ...] / βασιλεῖ 'Ρο[ιμητάλκαι...] / τη. ἄ καὶ [...? ἀπὸ τῶν τοῦ πο] / ταμοῦ στομάτων?...? μεχρὶ Ἀχιλλεῖου??] / δρόμ [ου?...] Rezultă deci cu claritate că e vorba de o serie de privilegii de natură vamală pe care histrienii le primeau de la un guvernator sau alt înalt funcționar roman, chiar dacă nu sîntem în măsură să le precizăm și mai mult.

³⁶ Că o rețea vamală a trebuit să existe înaintea anului 46 e.n. ne-o dovedește nu numai hotărnicia însăși (vezi rîndurile 59—61) dar și Appian, *Illyr.*, 6, 15 și Cass. Dio, XII, fr. 50 (= Zonar, VIII, 19, 8), primul chiar cu o deosebită claritate, cînd afirmă că la început vama denumită ilirică se întindea pînă la mare. În acest sens V. Pârvan, *loc. cit.*; *Idem*, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, p. 88; H. Dessau, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, Berlin, 1930, II, 2, p. 533; R. Vulpe, *op. cit.*, pp. 54—55 citîndu-l în sprijin pe M. Lemosse, *Le régime des relations internationales dans le Haut-Empire romain*, pp. 100—102 și 144. Cît privește unele imunități pe care orașele le puteau primi chiar înainte de integrarea lor în provincie cf. *Syll*⁴, 618 conținînd scrisoarea unuia din Scipioni către orașul Heraclea pe Latmos (comentat de D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, p. 379 n. 77, cu corecturile lui J. și L. Robert, B.É., REG, 73, 1960, p. 178, nr. 270) oricum înaintea înființării provinciei Asia.

³⁷ Pentru părerea că rețeaua vamală romană nu se putea întinde în Dobrogea decît după anul 46 e.n. cf. V. Pârvan, *Histria*, IV, pp. 588—590; *Idem*, în *Ausonia*, X, 1921, pp. 193—195; C. Patsch, *op. cit.*, p. 151; S. J. de Laet, *op. cit.*, p. 235; H. Nesselhauf, în *Epigraphica* I, 1939, p. 336; D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 376—377.

Este vorba mai întâi de elogiul guvernatorului Tiberius Plautius Silvanus Aelianus care conține un detaliu deosebit de prețios în problema care ne reține atenția, după știința noastră insuficient pus în valoare³⁸. Enumerînd realizările celebrului guvernator, redactorul elogiului menționează mai întâi aducerea în provincie a celor peste 100.000 de transdanubieni³⁹ pentru ca mai apoi, într-o ordine de idei deosebită, să amintească de aducerea unor regi necunoscuți sau ostili poporului roman *in ripam quam tuebatur*⁴⁰. Distincte nu numai ca timp aceste transplanturi se efectuează, dacă este să ne încredem în litera documentului, în zone diferite, primul în provincie, al doilea în ceea ce se numea *ripa*, organisme deosebite din moment ce despre primul ni se spune că îl conducea în mod legal (*praefuit*) în timp ce asupra celui de-al doilea nu se exercita decît o acțiune de protecție (*quam tuebatur*). Ne-ar fi mai greu să spunem ce va fi putut reprezenta această *ripa* dacă nu se admite că ea este identică cu *Ripa Thraciae* — altfel spus zona de la est de Dimum⁴¹ — și pe care documente ulterioare

³⁸ Principalele documente despre activitatea lui Plautius Aelianus sint conținute în elogiul de la Tibur (CIL, XIV, 3608 = ILS, 986) redactat între 74—79 e.n. și horothesia histriană. Alte menționări se găsesc la D. M. Pippidi în studiul dedicat în exclusivitate acestui personaj (*op. cit.*, pp. 286—337 iar pentru documentele în discuție p. 288 n. 4 și 5). În afara studiului citat mai sus cf. V. Pârvan, *Getica*, pp. 103—106; C. Patsch, *op. cit.*, pp. 162—170; L. Halkin, în *L'Antiquité classique*, III, 1934, pp. 121—161; Em. Condurachi, în *SCIV*, IX, 1, 1958, pp. 119—130; R. Vulpe, *op. cit.*, pp. 56—57.

³⁹ CIL, XIV, 3608, r. 9—13: *In qua (Moesia) plura quam centum mill(ia) ex numero Transdanuvior(um) ad praestanda tributa cum coniugib(us) ac liberis et principibus aut regibus suis transduxit*. Cum se știe păreri diferite atît în ce privește originea strămutaților transdanubieni (geți pentru D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 305—307 și Em. Condurachi, *SCIV*, IX, 1, 1958, pp. 123—130; amestecați din punct de vedere etnic pentru V. Pârvan, *op. cit.*, p. 104; C. Patsch, *op. cit.*, p. 165; C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, pp. 290—291; R. Vulpe, *op. cit.*, pp. 56—57) a modalității de aducere în provincie (cu forța după D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 308—310; pacific și chiar cu privilegiul pentru V. Pârvan, *loc. cit.*; C. Patsch, *loc. cit.*; Em. Condurachi, *loc. cit.* și R. Vulpe, *loc. cit.*), în fine a cauzelor acestor transplantări (în cadrul politicii „spațiului de siguranță” pentru D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 305—307 și C. Daicoviciu, *loc. cit.*; ca urmare a presiunii sarmatice pentru V. Pârvan, *loc. cit.*; C. Patsch, *loc. cit.*, fie concretizată sub formă de raiduri la Em. Condurachi, *loc. cit.*, fie, ceea ce e mai puțin probabil, urmare a unei stăpîniri efective a roxolanilor asupra cîmpiei muntene încă din secolul I e.n. la A. Alföldi, *Zu den Schicksalen Siebenbürgens im Altertum*, Budapesta, 1944, pp. 70 și urm. și J. Harmatta, *Studies in the history of the Sarmatians*, Budapesta, 1950, pp. 45 și urm.).

⁴⁰ CIL, XIV, 3608, r. 16—18: *Ignotos ante aut infensos p(opulo) R(omano) reges signa romana adoraturus in ripam, quam tuebatur, perduxit*.

⁴¹ În contrast cu precizia pe care îndrăznim s-o atribuim documentului epigrafic, sursele literare, în speță Pliniu cel Bătrîn, șovăie atribuind ținutul dintre Dunăre și mare cînd Moesiei (N.H., III, 26 (29), 149), cînd Traciei (N.H., IV, 11 (18), 42 și 44; adaugă și Pomp. Mella, II, 2), ezitare pe care credem că putem s-o transformăm într-un argument în plus în favoarea ipotezei de mai sus în sensul că *Ripa Thraciae*, organism ancestral legat de Tracia, era subordonat autorității guvernatorilor Moesiei. În acest sens cf. J. Marquardt, *op. cit.*, pp. 183—184; B. Filow, *op. cit.*, p. 4; C. Patsch, *op. cit.*, p. 146; M. Fluss, *op. cit.*, col. 2375; A. Stein, *op. cit.*, p. 15; Em. Condurachi în *Histria* I, p. 53; D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 376—377; R. Vulpe, *op. cit.*, pp. 48—49; I. Stoian, *op. cit.*, pp. 35—38. Pentru opinia că ea ar fi fost anexată Traciei, cf. *supra* nota 24.

o menționează ca un simplu district vamal. Admițind această analogie — după părerea noastră foarte plauzibilă — avem dovada că partea estică a Moesiei, în care se include și Dobrogea, nu era încă integrată în provincie, cel puțin la o dată care e de căutat între 57—67 e.n.⁴², oricum ulterioară anului 46 e.n. Alta este problema de a ști în ce măsură intensitatea activității nord-dunăreane a lui Aelianus nu va fi pregătit terenul pentru anexarea acestui teritoriu și în lipsa unor dovezi pertinente despre o reală anexiune dincolo de Dunăre⁴³ credem că expresia *profferre pacem provinciae* — poate o transpunere elaborată a cunoscutei *profferre fines* și care după o recentă teorie a lui H. Schönberger nu este de interpretat decât ca o lărgire a zonei de influență în afara *limes*-ului propriu zis⁴⁴ — se referă exact la ținutul dintre Dunăre

⁴² Anii legației lui Aelianus au fost precizați între 57—67 e.n. de D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 302 și urm., cu toată bibliografia anterioară.

⁴³ Desigur o formă de control roman, așa cum o dovedește fără putință de tăgădă elogiul tiburtin al lui Aelianus, s-a exercitat la nord de Dunăre. În această ordine de idei este de văzut dacă afirmația lui Tacitus, *Hist.*, III, 46, 2: *Dacorum gens numquam fida*, interpretată ca un tratat anterior anului 69 e.n. de J. Klose, *Römische Klientelstaaten*, Breslau, 1934, p. 124; C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, V, 2: *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan*, Vien, 1937, p. 4, n. 1; Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 8, n. 6 nu reprezintă unul din rezultatele acestui control. Problema unei reale anexiuni susținută nuanțat de V. Pârvan, *op. cit.*, pp. 103—106 și R. Vulpe, în *Studii Clasice*, II, 1960, pp. 337—357, combătută de R. Syme, în *J.R.S.*, 24, 1934, p. 116, n. 3 și D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 319—322 este însă evident discutabilă cită vreme nu este posibil de alcătuit nici măcar o listă a așezărilor getice care par să-și încheie existența cu ocazia campaniei acestuia (cf. D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 307, n. 69 cu rezervele lui R. Vulpe, *op. cit.*, p. 42 și n. 79, parțial în concordanță cu C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 290). Rămâne sigur că doar orașul Tyras, care-și schimbă era în 56—57 e.n. (cf. C.I.L., III, 781 cu comentariul lui Th. Mommsen de la pp. 147—148), a fost anexat acum, chiar dacă evenimentul nu poate fi sincronizat cu campania lui Aelianus împotriva sarmaților din anul 62 e.n. În acest sens cf. J. Marquardt, *op. cit.*, p. 187; A. von Premerstein, *op. cit.*, col. 196; B. Pick, *op. cit.*, p. 71; B. Filow, *op. cit.*, p. 14; J. Weiss, *op. cit.*, p. 33; C. Patsch, *Festsetzung...*, p. 166; M. Fluss, *op. cit.*, col. 2377; P. Nicorescu, *AARMSI*, III, 19, 16, 1937, p. 221; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 58, n. 152 unde obiecțiile lui D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 322—324 sînt eliminate pe baza noii lecturi a papirului Hunt (R. O. Fink, în *J.R.S.*, 48, 1958, p. 104, r. 57: *kas(t)rae* în loc de vechea lectură *Tyras*, menționată la rubrica *extra provinciam*).

⁴⁴ După o nuanțată analiză H. Schönberger, *Der römische Limes in Deutschland. Begriff und Funktionen*, în vol. *Grenzbildende Faktoren in der Geschichte*, Hanovra, 1969, pp. 13—21, ajunge la concluzia că *fines* reprezintă o zonă lărgită față de *limes*-ul propriu zis care-și păstrează sensul original de *drum de-a lungul frontierei*. În acest fel formularea din elogiul tiburtin C.I.L. XIV, 3608, r. 21—22: *per quem pacem provinciae et confirmavit et protulit* poate reprezenta o acțiune de extindere a hotarelor (*fines*) analogă de pildă cu cea menționată în *Monum. Ancyrr.*, 30: *Protulique fines Illyrici ad ripam fluminis Danuvii*. Cît privește sensul „temporal” acordat de L. Halkin, *loc. cit.*, expresiei *profferre pacem*, el nu ni se pare că împieteză asupra celui „spațial”, n-ar fi decât pentru că exact în perioada redactării monumentului (74—79 e.n.) asistăm la o intensă activitate de constituire a *limes*-ului dobrogean, rezultantă în timp a extinderii dominației romane în zona dintre Dunăre și mare încă din vremea lui Aelianus.

și mare. În acest teritoriu, la fel ca Aelius Catus înaintea sau concomitent cu înființarea provinciei Moesia⁴⁵, Aelianus aduc *reges... ignotos ante aut infensos*, lărgind în felul acesta frontierele (*fines*) imperiului, nu încă și *limes*-ul propriu zis.

Spunem nu încă *limes*-ul pentru că nu avem nici o dovadă sigură a instalării unor trupe stabile, fie ele și auxiliare, în zona de care ne ocupăm chiar în vremea guvernării lui Aelianus. Până la a reveni asupra acestui aspect se poate afirma că dimpotrivă, și cu aceasta trecem la discuția celui de-al doilea document, *praefectura orae maritimae*, organism militar tipic preprovincial — pare să-și fi continuat existența judecând după indicațiile clare ale horothesiei histriene. Cei doi *praefecti*, Asiaticus și Arruntius Flamma, menționați în timpul guvernării lui Flavius Sabinus⁴⁶, dovedesc că *praefectura litoralului maritim*,

⁴⁵ Pentru o serie de învățați evenimentul anexării Moesiei are loc în primii ani ai erei noastre, A. Caecina Severus, menționat de Cassius Dio (LV, 29) în 6 e.n., fiind primul guvernator cunoscut al Moesiei. În acest sens cf. J. Marquardt, *op. cit.*, p. 181; M. Fluss, *op. cit.*, col. 2385 (cu precizarea extrem de importantă că titlul purtat de Caecina Severus ἄρχων τῆς πληστοχώρου Μοισίας indică guvernarea acestuia doar într-o parte a Moesiei, cea estică fiind încă sub jurisdicția *praefecturae civitatum Moesiae et Treballiae* pentru care vezi mai jos nota 47); R. Syme, în J.R.S., 34, 1924, pp. 113—117 iar pentru o datare și mai timpurie, mai exact între 1—4 e.n. — așa cum sugerase de altfel și R. Syme — J. H. Oliver, *Greek Roman and Byzantine Studies*, VI, 1965, pp. 51—55 și *Classical Philology*, LXII, 1967 1, pp. 41—42. Pentru alți învățați evenimentul n-are loc decît în anul 15 e.n., adică atunci cînd sîntem informați că Moesia a plătit pentru prima oară tribut (Appian, *Illyr.*, 30, 86 și 88; Tac., *Ann.* I, 80; Cass. Dio, LVIII, 25, 4; Euseb. — Hieronym., *Chron.*, p. 166, 23—25 — ed. Helm), A. Caecina Severus nedeținînd în acest caz decît un comandament militar. Astfel vîd lucrurile A. von Premerstein, *op. cit.*, col. 162 și 172—174; B. Filow, *op. cit.*, p. 2 (posterior anului 9 e.n.); C. Patsch, *op. cit.*, pp. 91—128; A. Stein, *op. cit.*, pp. 15—17; D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 300; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 43, n. 81—82. Oricînd am plasa așadar data de înființare a Moesiei este limpede că acțiunea lui Aelius Catus (cf. Strabo, VII, 3, 10 (c. 303) se desfășoară înaintea anului 15 e.n. primul an cînd Moesia este obligată să plătească tribut și că deci cei 50.000 de transdanubieni vor fi constituit înșăși baza organizării fiscale a Moesiei.

⁴⁶ Guvernarea lui Flavius Sabinus se datează fie între 53—60 e.n. după A. Stein, *op. cit.*, pp. 28—29 fie între 50—57 după D. M. Pippidi, *Contribuții ...*, pp. 296—299. Pentru cei doi *praefecti* = ἑπαρχοὶ vezi ediția oferită de D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 353—355, r. 11—13 și 20—22. Ceea ce se cuvine a remarca este că dispozițiile pe care le dă Flavius Sabinus acestor ἑπαρχοὶ sînt mai mult de natură economică, fapt în măsură să slăbească ipoteza după care cei doi ar fi *praefecti* unor simple unități auxiliare cum credea H. Dessau, în J.Ö.A.I., XXIII, 1926, col. 346, n. 5. În schimb pentru V. Pârvan, *Histria*, IV, p. 571; D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, pp. 300—301; R. Vulpe, *op. cit.* pp. 50—51 ei sînt *praefecti orae maritimae* și care în concepția lui C. Patsch, *op. cit.*, p. 153, urmat de G. Barbieri, în *Rivista di Filologia Classica*, 74, 1946, pp. 166—171 ar fi colaborat cu cohors VII-a Gallorum care-și avea sediul la Tomis. Vezi înșă rezervele noastre de la nota 62 unde se arată că cea mai timpurie dată la care ne putem gîndi pentru venirea coortei în Dobrogea este oricum 74/75 e.n.

atestată în anul 12 e.n. și încă ipotetic pentru anul 15 e.n.⁴⁷ — deci oricum în timpul regatului odris — a continuat pînă cel puțin între 50—57 e.n., dată pînă la care nu s-a simțit nevoia unei schimbări de organizare militară⁴⁸. Se dovedește odată în plus că anul 46 e.n. n-a adus transformări esențiale în zona pe care o cercetăm ci că situația pe care o cunoaștem din primele decenii ale secolului I e.n. pare să fie continuat pînă în deceniile 6—7 ale aceluiași secol.

Măsurile lui Aelianus pregătiseră suficient terenul pentru anexarea Dobrogei. Invaziile daco-sarmatice din anul celor patru împărați ca și din anul următor au demonstrat însă fragilitatea frontului dobro-

⁴⁷ Textele pe care se întemeiază existența unei *praefectura orae maritimae* se găsesc la Ovidius, *Pont.*, I, 8, 11—20; IV, 7, 1—30 (asediul getic al garnizoanei odrise de la Aegyssus, salvată de Vestalis cu ajutorul venit pe calea apei al lui Vitellius, din anul 12 e.n.) și IV, 9,75—80 (asediul getic al garnizoanei odrise de la Troesmis, salvată de L. Pomponius Flaccus, din anul 15 e.n.). Acțiunile lui M. Lollius din 20—18 î.e.n. (Cass. Dio, LIV, 20, 3), a lui L. Tarius Rufus (Cass. Dio, *ibidem*) ca și ale lui L. Calpurnius Piso Frugi dintre anii 13—11 î.e.n. (Tit. Liv., *Per.*, CXL; Vell. Patern., II, 98; Tac., *Ann.*, VI, 10; Cass. Dio, LIV, 34,5) pledează pentru faptul că pînă în anul 11 î.e.n. nu exista un organism local de protecție a coastei și a interiorului dobrogean cîtă vreme era necesară intervenția proconsulilor Macedoniei. Cel mai sigur *terminus antequem* îl oferă Ovidius (*Trist.*, II, 197—200) care afirmă, în anul 9 e.n., că zona a intrat recent sub jurisdicția romană, în forme pentru care nu există o opinie comună ceea ce face necesară o trecere a diverselor păreri în revistă. Pornind de la analogia cu *praefectura civitatium Moesiae et Treballiae* de sub comanda lui Baebius Atticus, primipil al legiunii a V-a Macedonica (CIL, V, 1838) ca și cu *praefectura ripae Danuvii* (cf. A. Mócsy, R. E., IX., Supplbd, 1962, col. 608, s.v. *Pannonia*) A. von Premerstein, *op. cit.*, col. 170—171, 175, 194—195 identifică pentru înția oară în Vestalis — la rindu-i primipil al legiunii a IV-a Scythica probabil (cf. A. Stein, *op. cit.*, p. 14, care-l urmează pe E. Ritterling, R. E. XII 1925, col. 1557 s.v. *Legio*) — pe unul din praefectii litoralului maritim, acționind ca și Baebius Atticus în cadrul districtului militar incomplet organizat. Din anul 15 e.n. ambele organisme și-ar înceta, după savantul citat, existența, dovadă misiunea guvernatorului Pomponius Flaccus din anul 15 e.n. Aceeași misiune i se acordă lui Pomponius Flaccus și de către M. Fluss, *op. cit.*, col. 2387—8; C. Patsch, *op. cit.*, pp. 86—87; 120, 128; G. Barbieri, *op. cit.*, pp. 166—175; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 45 și n. 96, în timp ce altă serie de învățați admit pur și simplu continuarea acestui organism pînă cel puțin în 46 e.n. (K. Regling, *op. cit.*, p. 593; J. Weiss, *op. cit.*, p. 32; V. Pârvan, în *Ausonia*, X, 1921, p. 192; D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 299—301) chiar dacă uneori își face loc ideea că el n-a luat ființă decît din 15 e.n. (Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 7 și I. Stoian, *op. cit.*, p. 39).

⁴⁸ Chiar dacă numărul legiunilor moesice pare a se mări în 44 e.n. — odată cu constituirea comandamentului separat al Moesiei — urmîndu-i pe B. Filow, *op. cit.*, pp. 7—21; E. Ritterling, *op. cit.*, col. 1251 și 1647—1648, C. Patsch, *op. cit.*, pp. 147 și 163, nu avem nici o dovadă că ele ar fi fost cumva deplasate și în Dobrogea. Mai mult chiar, nici o trupă auxiliară nu este instalată aici din 46 e.n., singura dovadă a unor asemenea garnizoane (Jos. Flav., B. J. II, 16, 4) referindu-se la Tracia (cf. B. Filow, *op. cit.*, pp. 12—15; C. Patsch, *op. cit.*, p. 150) și e de văzut în plus în ce măsură informația se referă la perioada lui Claudius sau mai curînd la aceea a lui Vespasian (cf. E. Ritterling, *op. cit.*, col. 1261—1262 și D. M. Pippidi, *Contribuții...*, p. 326, r. 132 și 133). Pentru opinia că totuși primele corpuri auxiliare apar din 46 e.n. în Dobrogea cf. A. von Premerstein, *op. cit.*, col. 190; B. Filow, *op. cit.*, p. 4; J. Weiss, *op. cit.*, p. 33; V. Pârvan, în *Ausonia*, X, 1921, pp. 195—196; C. Patsch, *op. cit.*, p. 153 și 169; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 48.

gean⁴⁹. Cu Rubrius Gallus, trimis de Vespasian, începe o eră nouă pentru Moesia în general, care beneficiază acum de serviciile a patru legiuni⁵⁰, ca și pentru Dobrogea în mod special. Când Josephus Flavius afirmă că acesta πλειοισι γὰρ καὶ μείζοσι φυλακαῖς τὸν τόπον διέλαβεν, ὡς εἶναι τοῖς βαρβάροις τὴν διάβασιν τελέως ἀδύνατον⁵¹ este sigur că se gîndea nu atît la sporirea numărului de legiuni care oricît de numeroase ar fi fost nu puteau împiedica integral accesul barbarilor, cîtă vreme cea mai estică legiune se afla cantonată la Novae, ci în special la trupele auxiliare. Mai bine de treizeci de ani acestor trupe avea să le revină sarcina apărării *limes*-ului dobrogean al cărui creator se arată a fi așadar Rubrius Gallus. Într-adevăr, îndată după acțiunea acestuia, la intervale pe care nu le putem preciza, apar primele corpuri auxiliare stabile în partea estică a Moesiei. Astfel de la Vespasian, poate chiar în primii ani de domnie, apar ala I Asturum⁵², ala I Vespasiana Dardanorum⁵³, ala I Flavia Gaetulorum⁵⁴, ala I Pannoniorum⁵⁵, cohors I Flavia Commagenorum⁵⁶, cohors II Gallorum⁵⁷, apoi mai tîrziu ala II Hispanorum et Aravacorum⁵⁸ și cohors II Lucen-

⁴⁹ Cf. Tac. *Hist.*, I, 79, 1—5; II, 74; III, 46, 2—3; IV, 4, 2, 54, 1; Suet., *Vesp.*, 6; Jos. Flav., B. J., VII, 4, 3. Localizarea acestor atacuri este destul de dificilă dar oricum Dobrogea nu pare să fi fost evitată. Cf. B. Filow, *op. cit.*, pp. 23—34; V. Pârvan, *Getica*, pp. 107—111; C. Patsch, *op. cit.*, pp. 170—183; R. Vulpe, *op. cit.*, pp. 59—63.

⁵⁰ Este vorba de legiunile I-a Italica, V-a Alaudae, VII-a Claudia și V-a Macedonica. Cf. B. Filow, *op. cit.*, p. 35 ale cărui concluzii nu știm să fi fost pînă acum contestate. Doar C. Patsch, *op. cit.* p. 180 și *Der Kampf...*, p. 3 susține că legiunea V-a Alaudae și-ar fi avut sediul la Durostorum, opinie rămasă complet izolată.

⁵¹ Jos. Flav., B. J., VII, 4, 3, 92—95. Pentru acțiunea lui Rubrius Gallus cf. B. Filow, *op. cit.*, p. 35; J. Weiss, *op. cit.*, pp. 33—34; C. Patsch, *Festsetzung...*, pp. 179—182; M. Fluss, *op. cit.*, col. 2377; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 61. Profesorul Ion-Nestor, căruia îi mulțumim și aici, ne atrage atenția asupra împrejurării că monedele din stațiunea de la Poiana se încheie la Vespasian, fapt ce s-ar putea explica prin acțiunea aceluiași Rubrius Gallus (Cf. B. Mitrea, S.C.I.V., VIII, 1—4, 1957, pp. 165—182).

⁵² V. Pârvan, A. A., J.D.A.I., 1914, p. 438 = I. Stoian, *op. cit.*, p. 204, nr. 4. După W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliar-formationen*, Berlin, 1938, pp. 10—11, ala I Asturum și-ar fi avut sediul la Tomis. Întemeiat pe datarea inscripției tomitane K. Kraft, *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten am Rhein und Donau*, Berna, 1951, p. 141 nu exclude însă posibilitatea că ea să fi staționat în Moesia Inferior încă de la mijlocul secolului I e.n.

⁵³ Cf. C.I.L., III, 7512. Sediul acestei formațiuni era foarte probabil la Arrubium. Cf. W. Wagner, *op. cit.*, pp. 33—34.

⁵⁴ Cf. C.I.L., III, 7557. După D. Wagner, *op. cit.*, p. 53 ea și-ar fi avut sediul la Tomis.

⁵⁵ Cf. C.I.L., III, 6242. Sediul acestei ale care stă toată perioada iulio-claudică în Pannonia era în mod sigur Troesmis. Cf. W. Wagner *op. cit.*, p. 58.

⁵⁶ Cf. V. Pârvan, A. A., J.D.A.I., 1914, p. 433. După W. Wagner, *op. cit.*, 123 cohorta această și-ar fi avut eventual sediul și la Tomis.

⁵⁷ Cf. W. Wagner, *op. cit.*, pp. 135—136. Cohorta, care a staționat fie la Durostorum, fie la Abrittus, este adusă aici în mod cert în vremea domniei lui Vespasian.

⁵⁸ Cf. V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, A.A.R.M.S.I., II, 37, 1913, pp. 12—25, cu sediul la Carsium. După W. Wagner, *op. cit.*, pp. 47—49, formațiunea garnizează pînă în 85 e.n. în Pannonia.

sium⁵⁹. Precizări suplimentare s-au câștigat de pe urma publicării de către D. Vučkovič-Todorovič a celei mai timpurii diplome care provine sigur din Moesia, din anul 75 e.n.⁶⁰ Dintre formațiunile amintite aici, care ne interesează, adică dintre cele care vor staționa în Dobrogea, cohors I Lusitanorum Cyrenaica⁶¹, cohors VII Gallorum⁶² și cohors III Gallorum⁶³ n-au putut veni înaintea anului 73—74 e.n. când sînt sigur atestate în alte provincii. Rămîne desigur de precizat dacă, de la început aceste trupe vor fi ocupat garnizoanele pe care le cunoaștem mai tîrziu — de altfel destul de ipotetic stabilite — dar chiar în cazul cînd elemente noi, de localizare vor apărea între timp, este cert că formațiunile amintite n-au putut veni în zona dintre Dunăre și mare înaintea domniei lui Vespasian⁶⁴. Nu negăm, se înțelege, prin aceasta posibilitatea existenței încă înainte de această dată a unor trupe în Dobrogea, dar ele nu par a fi fost stabile ci doar simple participante la o serie de acțiuni inițiale de perfecții litoralului maritim. În aceeași situație ne pare a fi fost și flota dunăreană a cărei existență este presupusă încă din vremea lui Ovidius⁶⁵, dar care se arată a fi fost total reorganizată cel puțin în vremea Flaviilor cînd primește și cognomenul de *Flavia*⁶⁶.

Dacă la această stabilizare a *limes*-ului dobrogean adăugăm ipoteza încheierii unor noi acorduri cu dacii de peste Dunăre, poate doar

⁵⁹ Cf. W. Wagner, *op. cit.*, pp. 161—162. Cohorta staționează la Abrittus probabil din 78 e.n. dacă nu mai devreme. Cf. și K. Kraft, *op. cit.*, p. 179.

⁶⁰ D. Vučkovič-Todorovic, în *Starinar*, N. S., XVIII, 1967, pp. 21—28. Diploma provine din castrul Taliatae (azi Veliki Gradat).

⁶¹ Cf. C.I.L., III, 142149 de la Tropaeum și CIL, III, 12480 din Cius. După W. Wagner, *op. cit.*, pp. 163—164 ea ar fi putut avea sediul la Tropaeum și Cius, nu însă înainte de anul 74/75 e.n. din moment ce pînă în 73/74 ea stă în Cyrenaica.

⁶² Cf. C.I.L., III, 7548 = I. Stoian, *op. cit.*, p. 210, nr. 2 din Tomis. Dacă cohorta staționează într-adevăr la Tomis (cf. W. Wagner, *op. cit.*, p. 141) avem acum dovada sigură că n-a putut veni în Moesia decît cu puțin înaintea datei de 75 e.n.

⁶³ Cf. C. Moisil, *Convorbiri literare*, XLII, 1908, p. 501 și urm. = C.I.L., XVI, 41 de la Salsovia. După W. Wagner, *op. cit.*, p. 138—139 ea și-ar fi avut sediul chiar aici, nu însă înaintea anului 75 e.n. din moment ce pînă în 74/75 e.n. ea este atestată în Germania.

⁶⁴ Dacă C. Patsch, *Der Kampf...*, p. 4, întrevădea doar o sporire a efectivelor auxiliare din acest moment, nu au lipsit nici învățați care, în mod justificat după părerea noastră, să postuleze apariția primelor garnizoane auxiliare în Dobrogea începînd cu domnia lui Vespasian. Cf. V. Pârvan, *Salsovia*, București, 1906, pp. 7—8, nr. 1 și Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 8, n. 5, citînd părerile concordante ale lui J. Jung, *Die romanischen Landschaften des römischen Reiches*, p. 341 și A. von Domaszewski, în *Rheinisches Museum*, 47, 1892, pp. 207 și 213.

⁶⁵ Cf. supra nota 47. În acest sens cf. A. von Premerstein, *op. cit.*, col. 168 ; O. Fiebiger, RE, III, 1899, col. 2646 s.v. *classis* ; C. Patsch, *Festsetzung...*, p. 122 ; M. Fluss, *op. cit.*, col. 2373 ; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 36.

⁶⁶ În general se consideră că vechea flotă a fost pur și simplu denumită *Flavia*, chiar dacă detaliile reorganizării flaviene a flotei dunărene ne scapă integral. Cf. O. Fiebiger, *op. cit.*, col. 2647 ; V. Pârvan, în *Ausonia*, X, 1921, p. 196 ; C. Patsch, *op. cit.*, pp. 120 și 181 ; Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 8 ; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 61 și mai circumspect D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 307.

reînnoite acum,⁶⁷ sîntem, dacă nu ne înşelăm în posesia unor dovezi suficiente pentru a afirma că măcar din punct de vedere militar Dobrogea a fost definitiv anexată în acest moment.

Rezultă deci cu claritate că spre deosebire de slabele argumente ce se pot aduce în favoarea anului 46 e.n., primii ani ai domniei lui Vespasian par a fi mult mai indicaţi pentru a considera că în acest răstimp Dobrogea va fi fost integrată Moesiei. Desigur datele pe care ne întemeiem această ipoteză nu sînt noi dar ele n-au putut fi puse în adevărata lor lumină cîtă vreme lipsea indicaţia expresă că un asemenea eveniment ar fi avut loc în vremea lui Vespasian.

Un pasaj din Suetonius, mai puţin cunoscut din pricina unei interpretări mai vechi, pare a conţine însă o asemenea indicaţie şi analizei acestuia îi vom dedica partea finală a acestei note. În biografia lui Vespasian se aminteşte la un moment dat că acesta *Achaïam, Lyciam, Rhodum, Byzantium, Samum, libertate adempta, item Thraciam, Ciliciam et Commagenen, dittonis regiae usque ad id tempus in provinciarum formam redigit*⁶⁸. Secundară în discuţia de faţă dar importantă pentru reabilitarea în general a acestui text se arată a fi valabilitatea primei părţi a indicaţiei. Numeroasele confirmări epigrafico-numismatice provenind din Rhodos⁶⁹, Astypalaia⁷⁰, Delphi⁷¹ ca şi cele încă discutabile de pe coasta bulgară a Mării Negre⁷² dovedesc că în

⁶⁷ Pentru ipoteza unor acorduri romano-getice înaintea anului 69 e.n. cf. *supra*, nota 43. Întemeiat pe textul din Iord. *Get.*, XIII, 76, R. Vulpe, *op. cit.*, pp. 62—63 postulează încheierea unor noi acorduri în vremea lui Vespasian afirmînd „Astfel, dintr-o ştire transmisă de Iordanes şi, în mod ciudat total neglijată, deşi e vorba de o mărturie foarte importantă, reiese că Vespasian le-a plătit dacilor stipendii pentru pacea pe care ei aveau s-o respecte timp de 15 ani“. Vezi însă C. Patsch, *Der Kampf...*, p. 4, nr. 1 (cu bibliografie anterioară!) şi Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 8, n. 6, unde pasajul din Iordanes este amplu comentat.

⁶⁸ Suet. *Vesp.*, VIII, 4 text reluat, în formule puţin deosebite la Aur. Vict., *Epit.*, IX: Eutrop. VII, 9; Euseb. Hieronym., *Chron.*, p. 188, 5—8 (ed. Helm) pentru anul 74 e.n. O confirmare a acestei informaţii se găseşte după Th. Mommsen, *Le droit public romain*, traducere franceză, Paris, 1889, VI, 2, p. 373, n. 2) în C.I.L., VI, 1232, din perioada lui Vespasian unde expresia *auctis populi Romani finibus* s-ar referi în primul rînd la Commagene, deşi nici Cilicia nici Tracia (= *Ripa Thraciae*) nu ni se par a fi excluse din această formulă generalizatoare, aşa cum vom încerca să vedem.

⁶⁹ Cf. *Syll.*⁴, 819, cu comentariul lui H. von Gaertringen. Libertatea acestui oraş, pierdută în vremea lui Vespasian, conform indicaţiilor literare citate în nota precedentă, este recîştigată în vremea lui Titus. Cf. I. G., XII, 1, 58.

⁷⁰ Cf. *Syll.*⁴, 832. Libertatea pierdută în aceleaşi condiţii le este restituită Astypaleoşilor de către Traian. Cf. I. G., XII, 3, 175, cu comentariul lui W. Weber, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus*, Leipzig, 1907, p. 69.

⁷¹ Cf. *Syll.*⁴, 835 cu comentariul lui H. von Gaertringen. Hadrian redă oraşului libertatea luată de Vespasian pentru care primeşte titlul de *Olympios*.

⁷² Pentru B. Gerov, în *Godišnic Sofia*, 50, 2, 1955, pp. 22—23, lipsa simbolului lui Marsyas pe monedele de la Odessos, Messambria şi Apollonia cu începere de la Vespasian devine un argument pentru pierderea de către aceste cetăţi a libertăţii lor. Vezi însă rezervele lui F. de Martino, *Storia de la costituzione romana*, IV, 2, Napoli, 1965, pp. 676—687 în ce priveşte valoarea „simbolului lui Marsyas“ pentru libertatea oraşelor. În general pentru politica lui Vespasian în Orient cf. D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, I, Princeton, 1950, pp. 566 şi urm.

vremea lui Vespasian multora dintre cetățile grecești la este răpită libertatea și pe care nu aveau să le-o restituie treptat decât Titus, Traian sau Hadrian. Încetarea scrisorilor din horothesia histriană la o dată apropiată de aceasta, și pe care n-am putea-o explica prin abandonarea nordului Dobrogei sarmaților⁷³, pare a fi ea însăși un ecou al acestei măsuri dacă nu cumva *forma provinciae* pe care urma s-o îmbrace ținutul dintre Dunăre și Mare nu impunea o asemenea hotărâre.

Această din urmă alternativă se lovește însă de inconvenientul acelei interpretări mai vechi, de care aminteam mai sus, și care aparține lui J. Marquardt⁷⁴; după învățatul german, întemeiat pe autoritatea lui Borghesi, nu mai pot fi vorba de anexarea Traciei, despre care se știe că a fost anexată în 46 e.n., ci doar despre *tracheam* (= τραπεζῆαν) Ciliciam, pe latinește *Cilicia aspera* adică partea muntoasă a acestei regiuni, spre deosebire de cea de cîmpie, *campestris* = πεδιάς care era deja provincie. Lăsînd la o parte semnul de întrebare pe care îl ridică apariția unui epitet grecesc într-un text latinesc, Suetonius putînd utiliza — în caz că ar fi vrut să exprime ceea ce-i atribuiam Borghesi și Marquardt — formula *Ciliciam asperam*, nu se vede îndreptățirea cu care Ciliciei *campestris* i se atribuie titlul de provincie de sine stătătoare între 22 î.e.n. — 74 e.n. — ceea ce ar justifica doar anexarea celeilalte — cîtă vreme în opinia aceluiași Marquardt ea depindea de Siria și că de-abia în 74 e.n. întreaga Cilicie, ca și Commagene de altfel, se desprind de Siria⁷⁵.

Pe de altă parte menționarea Traciei în acest text este mai mult decât firească, cum s-a văzut, ea ne mai referindu-se la partea de la sud de Haemus ci la cea de nord — și pe care Suetonius, urmat de ceilalți autori n-o putea numai decât tot Thracia — altfel spus *ripa Thraciae*. Singurul text care ar face „eroarea” — cum o califică Marquardt — a menționării unei a doua anexiuni a Traciei este cronică lui Eusebius, document de o valoare deosebită, și dacă anul 46 e.n. se dovedește a fi real pentru Tracia sudică, anul 74 e.n. — în favoarea

⁷³ Ipoteza abandonării nordului Dobrogei sarmaților în vremea lui Domitian, sugerată de cercetările lui K. Cichorius, *Die römische Denkmäler in der Dobroudscha*, Berlin, 1904, pp. 7—8, a fost formulată mai întîi sumar de M. Fluss, *op. cit.*, col. 2379, reluată de C. Patsch., *op. cit.*, p. 26 și susținută de Gr. Florescu, *op. cit.* p. 9, n. 1; Contra D. M. Pippidi, *Contribuții...*, pp. 338—348, urmat de R. Vulpe, *op. cit.*, p. 75. După cum se știe ultima scrisoare din hotărnicie datează din 67—68 e.n. și aparține lui Pomponius Pius (cf. D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 300—301). Dacă nu ne înșelăm C. Patsch, *Der Kampf...*, p. 27 este singurul care sesizează această întrerupere explicînd-o însă, paradoxal, tocmai printr-o aplanare a conflictului între concesionarii vămii trace și Histria, care continuă să facă parte din imperiu.

⁷⁴ J. Marquardt, *op. cit.*, pp. 198, n. 7 și 199, n. 1 citîndu-l pe Borghesi, *Oeuvres*, III, p. 273.

⁷⁵ Cf. J. Marquardt, *op. cit.*, pp. 311—330 (Cilicia) și 340—343 (Commagene). D. Magie, *op. cit.*, I, p. 576 și II, pp. 1419, n. 68 și 1439, n. 27 (cu bibliografie mai nouă) acceptă ipoteza lui J. Marquardt privitoare la anexarea Ciliciei *trachea* fără a susține că Cilicia *campestris* ar fi avut o organizare proprie pînă în anul 74 e.n.

căruia am văzut că există dovezi consistente pentru cea nordică — nu poate fi ușor eliminat printr-o discutabilă corectură filologică. Am adăuga doar că divizarea Moesiei, care are loc cel târziu în 86 e.n.⁷⁶ pledează și ea pentru o anexare mai târzie a părții estice a acesteia, întrucît este greu de crezut că autoritățile romane vor fi trebuit să aștepte 40 de ani, din 46 e.n. pînă în 86 e.n., pentru a realiza dificultățile organizării și supravegherii unei provincii care se întindea de la Sigidunum la gurile Dunării.

Rezumînd, credem deci a putea susține că procesul cuceririi romane a Dobrogei, inițiat în vremea lui Lucullus, reluat de Crassus prin anexarea definitivă a orașelor grecești și reconstituirea regatului odris este pregătit, în sens definitiv, de guvernatorul lui Nero, Plautius Silvanus Aelianus. Fără acțiunile acestuia i-ar fi fost imposibil lui Vespasian, prin Rubrius Gallus, să desăvîrșească procesul de constituire al *limes*-ului dobrogean⁷⁷. Mai târziu, în vremea lui Traian asistăm la definitiva angrenare a Dobrogei în sistemul administrativ și fiscal al statului roman.

Întîrzierea datei oficiale de anexare a Dobrogei cu aproximativ 30 de ani nu implică însă și întîrzierea procesului de romanizare — asupra căruia s-ar cere efectuate totuși observații mai circumspecte⁷⁸ — ci dimpotrivă ea demonstrează îndelunga pregătire și deci temeinicia acestui proces, ale cărui rezultate aveau să-și arate durabilitatea timp de șapte secole.

⁷⁶ Izvorul literar care face cea mai circumstanțiată mențiune despre divizarea Moesiei este S.H.A., V. *Hadr.*, 2. Primul guvernator al Moesiei Superior, L. Funisulanus Vettonianus este atestat după anul 85 e.n. (C.I.L., III, 4013). Pentru această divizare și semnificația ei cf. J. Marquardt, *op. cit.*, pp. 182—183; B. Filow, *op. cit.*, p. 3; V. Pârvan, *Începuturile...*, pp. 76 și 102; C. Patsch, *op. cit.*, pp. 7—8; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 71, n. 15; D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei I*, p. 301; M. Fluss, *op. cit.*, col. 2377 și 2389.

⁷⁷ De altfel în perioada domniei lui Vespasian constatăm în general, de-a lungul întregului *limes* danubian, o intensă activitate organizatorică. În partea de est a Pannoniei de pildă *praefectura ripae Danuvii* este atestată pentru toată perioada iulio-claudică (cf. A. Mócsy, *op. cit.*, col. 608) în timp ce primele dovezi de organizare militară permanentă încep abia din vremea lui Vespasian (cf. E. Toth, în *Acta Archaeologica*, 1970, sub tipar — căruia îi mulțumim pentru informație) moment înaintea căruia guvernatorul L. Tamplius-Flavianus desfășoară o activitate frapant de asemănătoare cu cea a lui Aelianus (cf. C.I.L., X, 6225 = I.L.S., 985 în noua lectură a lui A. Mócsy, în *Archeologiai Ertesítő*, 93, 2, 1966, pp. 203—207). Pe de altă parte în porțiunea reno-danubiană unde Tacitus, *Hist.*, IV, 55, 1 ne informează despre existența unei *praefectura ripae Rheni* în vremea lui Vitellius, perioada Flaviilor reprezintă un moment decisiv, legat poate de activitatea cu totul deosebită a guvernatorului din anul 74 e.n. Cn. Pinarius Cornelius Clemens (cf. C.I.L., XI, 5271 = I.L.S., 997 cu comentariul lui H. Schönberger, în *J.R.S.*, 59, 1969, pp. 155—164).

⁷⁸ Metodologic vorbind, două sînt coordonatele de care trebuie să se țină seamă atunci cînd se discută vechimea procesului de romanizare în Dobrogea. Mai întîi de diferența, oricum netă, între cetățile grecești, anexate din vremea lui Crassus și care deci se integrează mai curînd în sistemul roman și interiorul teritoriului dobrogean unde primele dovezi de viață romană datează de la sfîrșitul secolului I e.n. Pentru orașele grecești vezi, pe lîngă dovezile aduse mai sus în nota 34 și care se refereau în special la primele decenii ale stă-

Résumé

La plupart des historiens considèrent que la Dobroudja fut annexée en 46 de notre ère. Parmi les arguments les plus usités pour confirmer cette date, on cite le texte d'Eusebius. Mais ce texte ne peut constituer un argument décisif, du moment qu'il se réfère à la Thrace proprement dite — pour laquelle

pînirii romane, pentru Histria scrisorile guvernatorilor dintre anii 47—68 e.n. pe care-și întemeiază dispozițiile M. Laberius Maximus în 100 e.n. în cunoșcuta-i hotărnicie (cf. D. M. Pippidi, *Contribuții...*, pp. 349—385 iar pentru cronologia guvernatorilor pp. 287—303), ca și dedicația în cinstea lui Domitian martelată și rescrisă pentru Nerva (D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 338—348). Pentru Tomis vezi inscripția în cinstea Agrippinei în AEM, XI, 1887, p. 41, nr. 54 = I.G.R., I, 621 ca și inscripțiile mai multor veterani eliberați în perioada Flaviilor (cf. C.I.L., III, 14,453, = I. Stoian, *op. cit.*, p. 205, nr. 5; C.I.L., III, 12,498 = I. Stoian, *op. cit.*, p. 203, nr. 3; C.I.L. XVI, 21; V. Pârvan, A. A., J.D.A.I., 1914, col. 438 = I. Stoian, *op. cit.*, p. 204, nr. 4; V. Pârvan, *ibidem*, col. 433) vreme în care monetăria tomitană continuă să fie deosebit de activă (cf. K. Regling, *op. cit.*, nr. 2577—2599; M. C. Sutz, în B.S.N.R., V, 1, 1908, pp. 12—13, nr. 20—26). Pentru Callatis se cunoaște decretul în onoarea lui Apollonios (V. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, A.A.R.M.S.I., II, 39, 1920, pp. 51—90 cu bibliografia mai nouă a documentului la D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 335—337) ca și epitaful lui Tiberius Plautius Silvanus, fiu al cetății, care a primit desigur cetățenia romană de la guvernatorul Moesiei din anii 57—67 e.n. (D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 528—532 cu observațiile lui J. și L. Robert, BÉ, RÉG, 80, 1967, p. 511, nr. 383). Adaugă și reluarea emisiunilor callatiene în vremea lui Nero. Cf. L. Ruzicka, *Zeitschrift für Numismatik*, 30, 1913, pp. 293—304; V. Canarache, în B.S.N.R., 38/41, 92/95, 1944/47, p. 26; B. Mitrea, în *Dacia*, N. S., XI, 1967, p. 382, nr. 21.

În schimb printre puținele dovezi concludente despre o viață romană în interiorul Dobrogei, anterioară războaielor dacice ale lui Traian, cunoaștem, cu excepția corpurilor de trupă auxiliare care-și vor fi avut sediul în diverse puncte din teritoriul dobrogean începînd din vremea domniei lui Vespasian (cf. *supra* notele 52—63), diplomele de la Salsovia din 97 e.n. (citată mai sus în nota 63) ca și cea de la Oltina din 99 e.n. (A.E.M., XI, 188, 1887, p. 25, nr. 15 = C.I.L., XVI, 44). Auxiliarul Perasius a cărui diplomă s-a găsit la Mihailovgrad (C.I.L., XVI, 22 din 78 e.n.) nu este originar din Aegyssus ci așa cum a demonstrat H. Nesselhauff, din orașul Aegis din Cilicia. Tot așa Romaesta Spiurus de la Sarsîmlar din ala Gallorum et Thraecum Antiana, eliberat în anul 54 e.n. (Sc. Lambrino, în *Rev. Phil.*, V, 1931, pp. 251—267 = C.I.L., XVI, 3) nu este nici în mod cert un bes, nici nu servea probabil cu trupa sa în Moesia ceea ce diminuează valoarea acestui document pentru demonstrarea romanității zonei respective.

În al doilea rînd trebuie avut în vedere că datarea timpurie a procesului de romanizare întemeiată pe gentiliciile purtate de coloniști romani (cf. printre alții V. Pârvan, *Inceputurile...* și *Ausonia*, X, 1921, *passim*; Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 17; R. Vulpe, *op. cit.*, pp. 63—67 etc.) nu este peremptorie. În așteptarea unor studii competente în această direcție ne mulțumim a sublinia că acești coloniști — *Iulii*, *Claudii* sau *Flavii* — pot fi descendenții unor coloniști care au primit cetățenia în altă parte, aceasta fără a mai lua în considerație data respectivelor inscripții, niciuna nepretîndu-se la o datare mai timpurie.

on possède des preuves suffisantes — et comme seule hypothèse à la Dobroudja. De même, la chronologie de la dynastie des Odryses est trop discutable pour qu'on puisse en tirer des conclusions fondées. D'autant moins peut on se fonder sur les lettres des gouverneurs de la *horothesia* histrienne, qui commencent en l'an 47 de notre ère, du moment qu'Histria avait été définitivement annexée quelques décennies plutôt.

Bien plus, la mention de l'organisme *ripa* (= *Ripa Thraciae*) différant de la province, dans l'éloge du gouverneur Plautius Silvanus Aelianus, aussi bien que la persistance, jusqu'à la 6^e décennie du premier siècle de notre ère, du district militaire préprovincial *praefectura orae maritimae* semblent prouver que tant du point de vue administratif que militaire, la Dobroudja n'avait pas été annexée en l'an 46 de notre ère.

Par contre, l'intense activité d'Aelianus avait préparé le terrain pour que, par suite des invasions daco-sarmatiques des années 69—70 de notre ère, Rubrius Gallus ait mis les bases du *limes* de la Dobroudja. De nombreuses troupes auxiliaires sont installées maintenant pour la première fois dans la région entre le Danube et la mer, la flotte danubienne est réorganisée, on conclut de nouveaux accords avec les Géo-Daces.

Tout cela paraît trouver une bonne confirmation dans un texte, longtemps négligé, de Suetonius, selon lequel la Thrace (*Ripa Thraciae*) n'est définitivement annexée qu'en l'an 74 de notre ère. L'information, reprise d'ailleurs dans la chronique d'Eusebius, a le mérite d'éclaircir les choses, dans ce sens qu'en l'an 46 de notre ère ne fut transformée en province que la zone au sud de Haemus, et ce n'est qu'au cours des premières années du règne de Vespasien que fut annexée la *Ripa Thraciae*, qui comprenait également la Dobroudja.

IM ZUSAMMENHANG MIT DEM DATUM DER ANNEXION DER DOBRUDSCHA DURCH DIE RÖMER

Zusammenfassung

Die meisten Historiker betrachten als Datum, zu dem die Dobrudscha durch die Römer annexiert wurde, das Jahr 46 u.Z. Aber von den meist herangezogenen Beweisgründen, die dieses Datum bestätigen sollen, kann weder der Text des Eusebius ein ausschlaggebendes Argument sein, solange es sich auf das eigentliche Thrakien bezieht — wofür genügend Beweise vorliegen — und nur hypothetisch auf die Dobrudscha, noch die Chronologie der Dynastie der Odrysten, die viel zu strittig ist, um daraus Schlüsse ziehen zu können und umso weniger die Tatsache, daß die Briefe der Statthalter aus der *Horothesia* von Histria mit dem Jahre 47 u.Z. beginnen, da ja Histria einige Jahrzehnte vorher endgültig annexiert worden war.

Außerdem scheint die Tatsache, daß der Verwalter Plautius Silvanus Aelianus in seinem Lob den Organismus *ripa Thraciae* von der Provinz gesondert erwähnt, so wie daß der präprovinziale Militärdistrikt *praefectura orae maritimae* bis in das 6. Jahrzehnt des ersten Jahrhunderts u.Z. andauert, zu beweisen, daß sowohl verwaltungsmäßig als auch vom militärischen Standpunkt die Dobrudscha nicht im Jahre 46 u.Z. annexiert wurde.

Die intensive Tätigkeit des Aelianus bereitete hingegen alles vor, damit Rubrius Gallius infolge der dakisch-sarmatischen Einfälle in den Jahren

69—70 u.Z. die Grundlagen des *Limes* in der Dobrudscha legt. Zahlreiche Verbände von Hilfstruppen liegen nun zum ersten Male im Gebiet zwischen der Donau und dem Schwarzen Meer, die Flotte auf der Donau wird umorganisiert und es werden neue Verträge mit den Geten-Dakern abgeschlossen.

All dies scheint in einem lange vernachlässigten Text des Suetonius genau bestätigt zu werden, aus dem folgt, daß Thrakien (= *Ripa Thraciae*) erst im Jahre 74 u.Z. endgültig annexiert wurde. Diese Information, die übrigens auch in der Chronik des Eusebius wieder aufgenommen ist, klärt die Situation in dem Sinne, daß im Jahre 46 u.Z. nur die Zone südlich des Haemus zur Provinz umgewandelt wird, während aber in den ersten Jahren der Herrschaft des Vespasian auch die *Ripa Thraciae* annexiert wurde, zu der auch die Dobrudscha gehörte.